

Богдан Лубардић*

Универзитет у Београду, Православни богословски факултет, Београд

Међународна Комисија за англиканско-православни теолошки дијалог (ICAOTD 1973–2018): историја, структура, циљеви**

Abstract: У овом раду аутор презентује теолошке и историјско-црквене претпооставке формирања битне званичне структуре за екуменски оријентисан дијалог Англиканске Цркве и Православне Цркве, и то у виду Међународне Комисије за англиканско-православни теолошки дијалог (International Commission for Anglican-Orthodox Theological Dialogue = ICAOTD 1973–2018). У раду се излажу основне фазе историјског рада Комисије. Посебна критичка пажња је усмерена на главне теолошке задатке и циљеве, као и на горућа питања, укључујући проблеме и кризе са којима се Комисија у свом систематично постављеном и доследно оствариваном раду до сада сусретала. Теолошки и екуменски пут Комисије контекстуализован је како с обзиром на претходећу историју англиканско-православних односа, тако и на савремена историјска збивања унутар обе Цркве респективно. Главну теолошку подлогу рефлексивна о раду Комисије представљају њене званичне договорене изјаве (agreed statements). Ти документи јесу плод низа значајних пленарних скупова Комисије на којима су главна питања и проблеми методично и пажљиво разматрани кроз расправе.

Key words: Међународна Комисија за англиканско-православни теолошки дијалог, екуменске димензије теологије, јединство и нејединство хришћана, Англиканска Црква, Православна Црква.

„...сви који вероваше беху на окупу
и имаху све заједничко“ (Дап 2, 44)

1. Историја и наслеђе. Званични и незванични односи између Англиканске Цркве и Православне Цркве, иако јесу сложени, могу се парадигматично презентовати излагањем рада и резултата Међународне Комисије

* bogdanmiloslubardic@gmail.com

** Овај рад представља проширену и осавремењену верзију следећег рада објављеног на енглеском и француском: Lubardić, B. (2014). *Orthodox Dialogue with the Anglican Church: ICAOTD*. У Р. Kalaitzidis, Th. Fitzgerald, C. Hovorun, A. Pekridou, N. Asproulis, D. Werner, G. Liagre (yp.), *Orthodox Handbook for Teaching Ecumenism* (An ETE/WCC, CiD/CEC and Volos Academy Project) (стр. 490–496). Geneva–Oxford: WCC Publications – Regnum Books International = Lubardić, B. (2013). *La Commission internationale pour le dialogue entre anglicans et orthodoxes: travaux réalisés et perspectives d'avenir. Irénikon: Revue des Moines de Chevetogne*, 1–2, 60–76. (Напомена: астериск у тексту означава да је курзив унео аутор).

за англиканско-православни теолошки дијалог (ІСАОТД, МКАПТД, Комисија, Дијалог). Иако јесте специфична у сопственом праву, Комисија представља одраз дуге историје односа што су их успоставиле те две Цркве. Полазишта за утемељење поменутих односа могу се потражити у разним историјским догађајима, не искључујући еклесијалне и теолошке циљеве које ти догађаји претпостављају. Њих можемо опазити, рецимо, у чину успостављања Грчког колеџа у Оксфорду (Greek College 1699–1705)¹; у 19-вековним англиканским мисијама у традиционално православне земље, и обрнуто; такође у успостави англиканских јурисдикција у православним државама; у узајамним ангажовањима током 20. века² — са њиховим посебним облицима и садржајима какви су изронили пре и после два велика рата (нпр., Асоцијација Англиканских и Источних Цркава³ [Anglican and Eastern Churches Association] основана 1914, прекретничка Ламбетска конференција [Lambeth Conference] из 1920⁴, долазак грчких, руских, српских издеглица [émigrés] у Енглеску и успостављање Братства Светих Албана и Сергија [Fellowship of St Albans and St Sergius], почев од 1928. или, рецимо, англиканско-православна конференција у Букурешту 1935. итд.); и у многим другим разноличним екуменским догађајима, све до данашњице. У ствари, континуирано интересовање обеју Цркава за фундаменталије хришћанског живота и учења — за изновно проживљавање изворâ (pegai) — несумњиво показује да је главно полазиште управо Црква: њена историја, учење и традиција.

Инаугурација Комисије као такве, међутим, представља релативно недавни догађај. Он извире из иницијатива које су подuzele обе стране током 60-тих година прошлог века. Конституисање Комисије у смислу потврде воље да у догледно време дође до формирања и оперативног зачетка рада Комисије (која се испрва називала Англиканско-православни заједнички доктринални разговори [АОЈДД] — преименована у ІСАОТД 1990. у Новом Валааму) уродило је плодом званично 1966. године. Кључне фигуре тог изузетног догађаја били су архиепископ кентерберијски, др Мајкл Ремзи (Dr Michael Ramsey 1904–1988) и васељенски патријарх, Атинагора I цариградски (Athenagoras I of Constantinople 1886–1972). Након разговора између двојице истакнутих првојерараха наших Цркава 1962. иницијативу да се разговори наставе подржали су учесници Треће свеправославне

¹ Doll, 2006.

² Davey, 1977, стр. 4–36.

³ Та организација је претходно носила назив Асоцијација Источних Цркава (Eastern Church Association, основана 1864). Када се 1914. стопила са Унијом Англиканских и Источних Православних Цркава (Anglican and Eastern Orthodox Churches Union) добила је поменути нови назив: Асоцијација Англиканских и Источних Цркава.

⁴ Од великог значаја је Резолуција 9-те Ламбетске конференције у вези са поновним сједињењем хришћана.

конференције одржане на Родосу 1964. године. Такву одлуку су следствено ратификовале све помесне Православне Цркве.

Читаво столеће⁵ истрајних званичних напора тим путем је добило одговарајуће заокружење и изновну актуализацију у светлу наде да се јединство (reunion) између двеју Цркава може успоставити. Како је архиепископ бриселски и белгијски Василије (Кривошеин 1900–1985), као еминентан члан АОЈДД, запажено казао: „...у крајњој линији, циљ нашег Дијалога јесте да у видљивом смислу постанемо једна Црква“⁶. Такав изрицај представља заправо својеврстан продужетак одлуке Ламбетске конференције из 1978. године. Резолуција те Конференције 35:2 потврђује како је циљ „...да се истраже фундаментална питања доктриналног слагања и неслагања између наших Цркава“⁷.

Дијалог је потом ушао у низ организационих и теолошких фаза. То је пратила серија преиначења у вези са формом и методом рада. Главне фазе могу се навести овако: (1) зачетна фаза 1962–66 (преговори о наставку Дијалога); (2) припремна фаза 1966–72 (коју је карактерисало то да су се англиканска и православна страна Комисије сусретали одвојено); (3) прва серија заједничких разговора 1973–1976 (те дискусије биле су посвећене артикулацији и разумевању постављених теолошких тема): потоње је исходovalo прву договорену заједничку изјаву двеју Цркава: наиме, *Московску договорену изјаву* (MAS 1976⁸); (4) друга серија заједничких разговора 1976–84, са посебним „кризним периодом“ 1976–1978: те дискусије довеле су до друге заједничке изјаве: наиме, до *Даблинске договорене изјаве* (DAS 1984⁹); (5) трећа серија заједничких разговора 1984–2006, такође повезана са „напетим и разломчаним“¹⁰ периодом (1984–89), којем ће последовати „окрет“ 1990: ти разговори су уплодили у виду треће заједничке изјаве: наиме, у *Кијарској договореној изјави* (CAS 2006¹¹); (6) најзад, Дијалог се тренутно налази у својој најновијој фази, тојест у четвртој серији заједничких разговора, која је инагурисана 2009. припремно-пленарном седницом Комисије у граду Хања на Криту. Главни резултат рада и овог пута био је израда званичне декларације, до чега је и дошло публиковањем *Бафало договорене изјаве* (BAS 2015¹²). Према томе, у епохи после 60-тих Дијалог је произвео четири званично усвојене изјаве о гледиштима која заједнички деле

⁵ Уколико се као зачетнички датум узме поменуто оснивање Асоцијације Источних Цркава 1864. године.

⁶ Hill и Methodios of Thyateira, 1985, v = скр. AOD

⁷ Hill и Methodios of Thyateira, AOD, 3.

⁸ Ware и Davey, 1977.

⁹ Hill и Methodios of Thyateira, 1985, стр. 73.

¹⁰ Green, 2006, стр. 383 = скр. AODF.

¹¹ Dyer и John of Pergamon, 2006, стр. 120.

¹² Herft и Ware, 2015, стр. 89.

Англиканска и Православна Црква у вези са супстанцијалним стварима хришћанског и црквеног идентитета, при чему није изостало разматрање изгледа за поновно уједињење.

2. Договорене изјаве. Ако бисмо морали да дамо сажету изјаву која рекапитулира позитивну страну резултата изнесених у поменутим договореним изјавама (декларацијама), могли бисмо да изнесемо следеће. Уколико се изузму одређена значајна неслагања, о којима ће бити речи, ипак се може рећи да је несумњиво постигнут значајан степен узајамног *слањања* (agreement) у вези са осовинским тачкама нашег хришћанског наслеђа и црквеног идентитета. То ће рећи, постигнуто је недвосмислено слагање о следећем:

- (1) О сазнању Бога у тријадолошком и еклесиолошком контексту (напомена: иако су православни нагласили да су енергије Бога „Бог сам у његовом самопројављивању“ и, штавише, да управо кроз њих човечанство може да учествује у љубави Божјој, као и у путу „обожења по благодати“ у Цркви и кроз њу, англиканци — иако нису одбацили то учење — упозорили су како тај језик може бити заводљив и опасан¹³);
- (2) о догонадахнутости и ауторитету Светог писма;
- (3) о Светом писму и Предању (напомена: закључено је да је однос између њих интринсичан и корелативан, али је првенство Светог писма јасно истакнуто);
- (4) о ауторитету Васељенских сабора (напомена: наглашено је англикански чланови Дијалога више истичу прва четири сабора, и верују да њихово учење о „поретку или 'хијерархији' истина“ може да се примени на одлуке свих саборâ у целини¹⁴, са давањем предности одлукама прва четири сабора; православни су то довели у питање на основу јединства вере као целине; што се тиче Седмог васељенског сабора, англиканци га прихватају као одбрану учења о оваплоћењу Господа, и слажу се како иконопоштовање није проблематично: међутим, они се не држе става како то треба захтевати од свих хришћана);
- (5) о клаузули Filioque (напомена: обе стране се слажу да та клаузула не треба да буде уврштена у Никејско-цариградски символ вере [381], при чему један од разлога јесте тај да је клаузула уведена без свеопште [католичанске] сагласности и без ауторитета Васељенског сабора¹⁵; међутим, под одређеним квалификованим условима филиокве се може сматрати за теологуменон [theologoumenon] Цркве, односан на тумачење Светог Максима Исповедника које је он понудио у вези са

¹³ Видети: MAS, 50.

¹⁴ Видети: MAS, 53.

¹⁵ Видети: MAS, 54–55.

гледиштем Светог Августина о овом питању, и односан на гледиште Василија В. Болотова¹⁶ (1853–1900) на ту ствар¹⁷ као такву¹⁸);

- (6) о Цркви као евхаристијској заједници; и
- (7) о призиву Светог Духа у евхаристији (напомена: православни су се сложили како је потребно нагласити да „...најдубље разумевање освећења дарова одбацује сваку теорију о освећењу [consecration] путем формуле*...“¹⁹).

Све те теме су сабрране, размотрене и затим (највећим делом) усвојене у *Московској договореној изјави*. Последујуће договорене изјаве — Даблинска и Кипарска, могу се сматрати експликацијом и развојем проблема и питања имплицитних у Московској изјави.

Даблинска договорена изјава (DAS 1984) фокусира је следеће теме: (1) тајну Цркве, (2) веру у Свету Тројицу и (3) богослужење и предање. Како је сумирао каноник Хју Вајбру (Hugh Wybrew) (иначе члан Дијалога од самог зачећа разговорâ): „Забележена су изванредна слагања у првом одељку о тајни Цркве, чији наслов је по себи значајан. Постигнуто је знатно слагање о природи Цркве, о значају помесне Цркве, и о природи ширег руководства унутар Цркве. Англиканци и православни су сложни у одбацавању

¹⁶ Bolotov, 1898, стр. 681–682 и даље.

¹⁷ Како је објаснио Флоровски: „Најважнији допринос расправама јесте рад професора В. В. Болотова, из Санктпетербуршке академије, „Thesen über das ‘Filioque’“. Болотов је предложи строго разликовање између (1) догмата, (2) theologoumena и (3) теолошких мњења. Он је theologoumenon одредио као богословско мишљење древних теолога (teachers) којима је признат ауторитет у неподељеној Цркви, а који су сматрани учитељима (Doctors) Цркве. Сва theologoumena треба сматрати допуштеним, докле год не изискују обавезив догматски ауторитет. Следствено, Filioque, у прилог којег се може навести ауторитет Св. Августина, јесте допуштено богословско мишљење, под условом да се не држи како оно изражава учење у које се мора веровати као у нужан члан Вере. С друге стране, Болотов је сматрао да Filioque није главни разлог за расцеп између Истока и Запада. Закључио је да Filioque, као приватно теолошко мишљење, не треба посматрати као impedimentum dirimens у односу на обнову сапричешћивања (intercommunion БЛ) између православних и старокатоличких цркава. Ваља додати да су ту клаузулу изоставили старокатолици у Холандији и Швајцарској, а да је у литургијским књигама у Немачкој и Аустрији стављена у заграде, како би се на крају изоставила. То ће рећи, изостављена је из формалног вероисповедања“. Из истих разлога и Црква Енглеске је препоручила да се филиоквистичка клаузула не држи за обавезив састојак англиканског Символа вере, те да се има изостављати. Тачније, препорука Међународне Комисије за англиканско-православни теолошки дијалог (n.b.) — изнесена 1976. (MAS 54–55) — добила је израз у Резолуцији 35 Ламбетске конференције из 1978. којом се свим црквама чланицама Англиканске заједнице саветује да филиоквистичку клаузулу изоставе. Затим је и Комисија за веру и поредак Светског савета Црква позвала западне цркве да клаузулу изоставе, и то у свом раду „Исповедање једне вере“ из 1987. године. Како је истакао садашњи сасекретар Комисије (КАПТД = ИСАОТД), каноник Џон Жибо (John Gibaut): „Многе цркве — провинције Заједнице прихватиле су тај позив, преко својих ревидираних литургија, друге нису“. Видети: Florovsky, 1986³, стр. 208–209 (ткђ. уп. Florovsky, 1974).

¹⁸ Видети: DAS, 26–27.

¹⁹ Видети: MAS, 57.

римске претензије на универзалну јурисдикцијску власт и на папску непогрешивост. Слагање је такође постигнуто у вези са сведочењем вере и евангелизацијом као аспектима богослужења²⁰.

Кипарска договорена изјава (CAS 2006) обратила је посебну пажњу на: (1) однос Свете Тројице и Цркве, (2) однос Христа, Светог Духа и Цркве, (3, 4) однос Христа, човечанства и Цркве, део 1 и 2, (5) на Episcopus, Episcopos и питање првенства, (6) однос свештенства, Христа и Цркве, (7) однос жена и мушкараца, на службе у Цркви, (8) на питање јереси, схизме и Цркве и (9) на питање рецепције у заједничарењу.

Поред даљег утемељивања разумевања Бога као Свете Тројице унутар изричито ехаристијског контекста живе Цркве, са јасно наглашеним христолошким и пневматолошким димензијама, Кипарска декларација је специфична и по својој пажње вредној рефлексiji о природи и учинцима рецепције.²¹ То нарочито важи за два аспекта рецепције: наиме, Црква прима (божанску љубав Божју) и Црква бива примљена (у смислу спасоносног догађаја и садржаја наше вере). Рекавши то, вероватно најкруцијалнији аспект Кипарског документа, како је приметио епископ Џонатан Гудол (Jonathan Goodall), јесте тај да је „...конципирана као средство да се питање рукоположења жена постави у контексту свих кључних теолошких и еклисиолошких разматрања која црквама могу пружити најбољу перспективу о томе какво је то питање заправо, и, о томе да ли је неслагање поводом тог питања (а) довољно да захтева нашу континуирану светотајинску (sacramental) раздвојеност и (б) да ли постигнути степен слагања допушта било које прилике да растемо ближе заједно, упркос блокаде у 'познијој фази'²².

Како је архиепископ кентерберијски Роуен Вилијамс (Rowan Williams) казао на конференцији за штампу посвећеној Кипарској договореној изјави, у Ламбету у јануару 2007: „Заснован на светим писмима и предању Цркве, овај Извештај се враћа на изворишта вере, како би ухватио дугачак залет према садашњим проблемима у односима између цркава“. На истој конференцији за штампу православни сапредседавајући Комисије (ICAOTD = МКАПТД), митрополит Јован Зизјулас (John Zizioulas), казао је следеће:

„Ниједна од двеју страна Комисије није се уверила у оправданост разлога које је изнела друга страна у вези са рукополагањем жена. Православни нису убеђени да разлози, што их је у прилог рукополагања жена понудила англиканска страна, јесу толико озбиљни и значајни да би водили ка овој промени која — како сви знамо — представља иновацију у Предању / рукополагању, и која статусу жена није придонела ништа суштинско. Тим темама [рукополагање жена и хомосексуалност] мора се приступати

²⁰ Wybrew, 2008, стр. 217–233 = скр. АОАРС.

²¹ Видети: CAS, 98.

²² Е-писмо Џонатана Гудола упућено Богдану Лубардићу, датовано: 15. 07. 2012.

са највећом пажњом како не би постале неотклоњиве препреке нашем заједничарењу“.

Укратко, осим трновитог проблема на који смо управо указали, нарочито током периода 1973–76 и 1990–2006 дискусије су разоткриле и афирмисале значајан квалитет слагања око неких суштинских видова нашег заједничког хришћанског идентитета. Такво осећање снажно је потврдио митрополит Јован пергамски (који је као сапредседавајући Комисије служио од 1989. до 2007, на том положају наследивши архиепископа Методија тијатирског и британског). Каноник Вилијам Б. Грин (William B. Green) упечатљиво преноси обећавајуће речи митрополита Јована у вези са договореним изјавама — декларацијама (MAS, DAS). Како митрополит тврди (а то се у потпуности може односити не само на Кипарску декларацију [CAS] већ и на најновију, Бафало декларацију [BAS] — коју сажето презентујемо на крају овог излагања): Договорене изјаве представљају „...рудник теолошких рефлексија које показују у којој мери две Цркве деле заједничку веру, упркос њиховим разликама по многим питањима“.²³

Међутим, иако договор око неких или многих суштинских инстанци доктрине јесте нужан услов за поновно уједињење, он није и *довољан* услов за поновно уједињење. Имајући све то на уму, не одузимајући од позитивних резултата, ипак, треба да приметимо да су Дијалог и рад Комисије оптерећивани извесним, знатним, проблемима и изазовима. Осветљавање и тога помоћи ће у даљем артикулисању како позитивне тако негативне стране нашег заједничког напора.

3. Проблеми, тензије, пробоји. Са гледишта православних чланова Дијалога вероватно најраздорнији догађај била Резолуција 21 Ламбетске конференције, усвојена 1978. односна на рукополагање жена. Прикопча на уз то, премда као догађање што је уследило унеколико касније, била је (касније и остварена) могућност да Северноамеричке англиканске провинције (у САД и Канади) дају литургијске благослове за, или чак допусте рукополагање личности које се налазе у истополним везама.

Непосредну реакцију на то изразио је православни сапредседавајући Атинагора I: „...теолошки дијалог ће се наставити, премда, од сада, тек као академска и информативна вежба, не више као еклисијални подухват што циља на сједињење двеју Цркава“.²⁴ Реакција је била довољно интензивна да оправда посебно окупљање Комисије у Атини у манастирском центру Пендели 1978. године. Тај скуп је посвећен искључиво том горућем питању. Аргументи обе стране унети су у Атински извештај (в. Athens Report 1978 [AOD Appendix 2]): укључени су и резервисани англикански гласови, као и традиционално оријентисани англикански гласови који су отворено протестовали против оног што су сматрали за неприхватљиву

²³ Green, AODF, 386.

²⁴ Hill и Methodios of Thyateira, AOD, 3; Green, AODF, 386.

иновацију. Ти проблеми, који на демонстративан начин прете да трајно уруше еклесијално јединство саме Англиканске заједнице (Anglican Communion), настављају да ремете англиканско-православне односе, све до данас. Случај Епископалне Цркве у САД (на пример, једнострана потврдна одлука у вези са прихватљивошћу истополних „брачних“ заједница и-или хомосексуалношћу, почев од 2003) представља упечатљиву илустрацију тог проблема.

Изгледало је да први ефекти таквог развоја ствари доносе прилично негативан исход. Тако, сматрало се да надаље „само професори“ треба да учествују у дијалогу Комисије, и то без присуства вишег клира. Међутим, након првобитног „шока“, који је удруживао запрепашћеност и револт, увидело се како таква реакција не мора нужно да буде последњи чин. У садашњем периоду и клирици и лаици узимају учешћа у раду Комисије, укључујући рукоположене англиканске жене (нпр. Кристин Хол [Christine Hall] у чину ђакона, Алисон Барнет-Кауан [Alyson Barnett-Cowan], Сара Роуланд Џоунс [Sarah Rowland Jones], Алисон Џојс [Alison Joyce] — у својству каноника). У ствари, дошло се до новог и дубљег разумевања природе, статуса и важења самог Дијалога. Године 1979. Руководни одбор АОЈДД донео је одлуку да Комисија треба да настави са радом у пуном саставу.

Према томе, свеукупне резултате тих процеса можемо да сумирамо како следи: (1) дошло се до схватања да се од Комисије „не очекује да реши најкрупније проблеме [...] у смислу *услова** за наставак дијалога“²⁵; (2) дошло се до схватања, премда на болан начин, да се остварење циља пуног видљивог јединства двеју Цркава, у једној евхаристијској Чаши и једној узајамно исповеданој Вери, не може очекивати као нешто гарантовано (granted) или као нешто што нас очекује у скоројој будућности; и, без обзира на то, (3) дошло се до схватања да Дијалог остаје изузетно вредан и супстанцијалан, те да је оправдано концептуализовати и поставити нове методе рада и рефлексije. То ће рећи:

„Јединство двеју Цркава остаје најважнији (ultimate) циљ. Али изгледа да ће морати да дође до промене методе како би се нагласиле пастирске и практичне димензије предмета који се разматрају у теолошким дискусијама. Наши разговори тичу се *ѿоѿраѿе** за јединством у вери. Они *нису** преговори у вези са непосредним пуним заједничарењем (communion). Када се то разуме, наилажење на неслагања (differences) у вези са разним стварима, иако узнемиравајуће, видеће се као нужан корак на дугом путу према оном јединству које изражава вољу Бога према својој Цркви“ (АОД 3).

Следствено томе, захваљујући расту узајамног самосазнања, искуства и зрелости чланова Дијалога, освешћени су квалитативно различити нивои самих „етапа“ развоја: (1) први ниво, или оно што можемо назвати

²⁵ Hill и Methodios of Thyateira, АОД, 5.

припремни или *проедевтички* ниво јесте етапа²⁶ „узајамног истраживања вере и једних и других и трагања за сарадњом у мисији и служењу“²⁷ и (2) други ниво, или оно што можемо назвати *финални* или ниво *сједињења* који би као етапа кулминирао у остварењу пуног, видљивог и ваљаног међупричасног (inter-communional) јединства двеју Цркава. Није потребно истицати, наравно, како све фазе кроз које је Дијалог прошао до сада потпадају под рубрику првопоменуте пропедевтичке етапе која, заправо, представља *ејхоу* у свом сопственом праву.

Није занемарљиво, премда у томе има извесне ироније, да је једна од области значајно помирујућег (rapprochement) приближавања двеју Цркава (започетог између два светска рата, током 20-тих година²⁸) покривена управо спремношћу православних да признају англиканске свештеничке редове и рукополагања, и то као изразе веродостојног апостолског прејемства и црквеног континуитета. Упечатљива илустрација тог процеса јесте одлука Васељенске патријаршије, инаугурисана 28. 07. 1922. (донесена у јеку савезничког преузимања Цариграда 1918–1923, након Мудрошког мира 1918), а праћена истоврсним одлукама Кипарске цркве, као и Јерусалимске (1923), Александријске (1930) и Румунске (1936) патријаршије, да признају обред рукополагања (hierothesia) англиканског свештенства и апостолско прејемство англиканских епископа: да они, како је речено, „имају исту валидност као (такви обреди и установе) у Римокатоличкој, Старокатоличкој и Јерменској Цркви...“.

Истини за вољу, та одлука је убрзо наишла на отпор у широј Православној цркви, укључујући друге заинтересоване чиниоце. Примера ради, то важи за реакцију Синода у Сремским Карловцима из 1935. или за становиште Московске конференције из 1948. године. То значи како одлука Васељенске патријаршије из 1922. никада није уздигнута на ниво свеправославног прихватања. Чини се како је тај „договор“ данас још удаљенији од стварности. Не најмање услед раније наведених савремених горућих питања (истополне заједнице, рукополагања жена). Још 1922. одлука православних је била условљена очекивањем да ће англиканци постати у „потпуности“ православни по вери, у супстанцијалном смислу, како би поменута одлука постала валидна у *пракси*. Ипак треба назначити да је током времена англиканско-православни дијалог остварио значајне помаке,

²⁶ Напомена: православни још увек одбацују сваку замисао постепеног раста кроз фазе, ако то треба да укључи било који облик светотајинског међуопштења (sacramental inter-communion). Међутим, можда би било исправније казати да англиканци не верују у достизање светотајинског међуопштења у фазама. Заправо, они верују у еклицсијално помирење и доктринално потврђивање у фазама. Видети: Anglican Consultative Council 1982 Consultation: Unity by Stages, Section III (a).

²⁷ Hill и Methodios of Thyateira, AOD, 5.

²⁸ Видети: „Encyclical of the Ecumenical Patriarchate, 1920“, у: Patelos, 1978, стр. 40–43.

како у смислу тематских слагања (која смо навели раније) тако и у смислу новог схватања метода и циљева Дијалога.

4. Садашњи изазови и будући изгледи: од Крита до Бафала и даље.

То ново схватање може се посматрати као пројава новог начина постојања и делања Комисије тојест Дијалога као таквог. При чему су изгледи за то почели да клијају у пост-нововалаамском (New Valamo 1990) периоду, израстајући у оно што имамо данас. Ми смо се кретали кроз „зимске“ и прилично песимистичне — повремено бурне — периоде (нарочито после догађања 1977–78, и 1985–89) према радоснијим и прилично оптимистичним „летњим“ периодима (нарочито после састанка у Новом Валааму 1990, и, у одређеном смислу, током четврте серије разговора који су започети у Хања на Криту 2009. године).

Како је Вилијам Грин помогао да увидимо: раније, у периоду пре 1990-тих, како је посведочио епископ Макс Томас (Max Thomas), било је „...као да свака страна поседује масиван систем картотека, и, када би једни друге пропитивали, свака посегне за својим одговарајућим фајлом и затим тај садржај презентује другој страни“.²⁹ Међутим, сада, у периоду после 1996. године, ствари стоје другачије. Како је изнео каноник Џон Ричес (John Riches): „...то је разговор одушевљења и просветљења. Као и сви истински разговори, донео је своје тренутке зачудности и изненађења. [...] Али, у сваком случају, добро је бити уведен у разговор који ангажује у темељном и истрајном рефлектовању о томе шта Цркву чини Црквом, и, упркос свим знацима времена афирмисати тајанствени живот Свете Тројице у срцима наших заједница“.³⁰ Те речи изнесене су у саопштењу што га је Ричес презентовао у Ландафу (Llandaff 1996).

У међувремену Комисија је усвојила Кипарску договорену изјаву, и, након скупа на Криту 2009, отиснула се у поменућу четврту серију заједничких разговора — адресујући изразито важну тему хришћанске *антирологије*, односно питање: „Шта значи бити људско биће у Христу?“³¹ Претходни рад Комисије дотакао се антрополошке тематике још у Даблинској декларацији.³² У одељку насловљеном „Христос, човечанство и Црква“ Кипарска декларација недвосмислено покреће и питања у вези са хришћанским разумевањем људске личности.³³ (нпр. одељак 7 CAS, 82–88).

Међутим, сада је смисао људског бића — као личности створене према „образу и подобију“ Бога — у средишту је *свих* дискусија. То значи да развијајући оно што је о томе речено у Кипарској договореној изјави, од

²⁹ Green, AODE, 393.

³⁰ Наведено према: Green, AODE, 393.

³¹ Reid, 2011, стр. 21–29.

³² На пример: DAS, 9, 24, 26, 32.

³³ Видети: CAS, Одељак 7: 82–88.

2009. надаље Комисија се у потпуности усредсредила на тему хришћанске антропологије. То је у нарочитом смислу правовремено с обзиром на широк регистар развоја у медицини, молекуларној биологији, биотехнологији и генетском инжињерингу, као и нашем разумевању места човека у универзуму. Притом акцелерација тих развоја није само квантитативна, у смислу рапидног повећања броја догађаја, него је квалитативна, у смислу драматичног повећања догађаја новог реда учинака и могућности, нарочито омогућених конвергенцијама суперсофистициране науке, технологије и кибернетике. С тим у вези ваља истаћи како је огромност космоса са 10 трилиона галаксија постала видљива на начин који далеко премашује замишљаје ранијих покољења³⁴. Комисија је свесна да све то, заједно са далекосежним променама ставова унутар секуларног друштва у вези са местом Бога и Цркве, хришћанској теологији доноси озбиљне изазове и фундаменталне тешкоће³⁵.

Из тога разлога, радећи унутар четврте серије (фазе) разговора, Комисија је испланирала израду теолошког документа у два дѐла.

У првом дѐлу³⁶, *Према образу и њогодију Боја: нагом исцунена антропологија*, дакле у документу који је недавно публикован као *Бафало договорена изјава* (САД 2015) — са ослонцем на персоналистички³⁷ приступ разумевању антрополошких питања — постављена су главна учења заједничка нашим двома црквеним заједницама, англиканској и

³⁴ Видети: BAS, viii.

³⁵ Видети: BAS, ix.

³⁶ Садржај првог дела теолошког пројекта Комисије посвећеног хришћанској антропологији у Бафало договореној изјави постављен је овако: Увод: Небеса казују славу Божју 1. Стварање као дар Божји: богомдана стварност људске личности 2. Аутентични однос са Богом кроз Христа 3. Одзивање хвалословљем и благодарењем 4. Људска личност унутар поретка створеног 5. Извори хришћанске антропологије 6. Личност као тајна 7. Личност као однос 8. Јединствена вредност сваке личности 9. Личност као жртва 10. Људска личност као стваралачки сарадник Божји 11. Људска личност као љубвена послушност у Христу 12. Образ и подобије 13. Створени образ нествореног Бога 14. Људски раст кроз дар образа и подобија 15. Дјева Марија: савршенство човечанства благодаћу 16. Слободни премда пали 17. Према образу како Логоса тако Пресвете Тројице: умственост и расуђивање 18. Владанје, старатељство, свештенство 19. Животиње: осећајне и осетљиве, заслужне старања, достојне поштовања 20. Божанско и човечанско стваралаштво: Логос и логоси 21. Свест о Богу у наукама и уметностима 22. Против идолопклонства 23. Тело, душа и личност: отвореност и заједничарење људског живота у Богу 24. Оваплоћена бића, људска права и тело, преображено и освећено тело 25. Подвиг, раст и васкрсно тело 26. Пол, разлика, однос 27. Личност и заједница, личности у друштву и историји 28. Брак и породица 29. Монашки живот 30. Самачки живот 31. Пријатељство 32. Вредност људске личности у свим фазама живота 33. Достојанство људске природе 34. Богомдана слобода: формална слобода избора и супстанцијална слобода у Богу и за Бога 35. Од слободе до славе.

³⁷ Lubardić, 2011a, стр. 521–530; Lubardić, 2011b, стр. 573–581. Ту студију презентовали смо 02. 09. 2010. у Крајст Черч колеџу у Оксфорду у склопу расправа Комисије (ICAOTD) о људској личности и људској природи у Господу Исусу Христу.

православној. Томе на узорит начин сведоче прва два одељка преамбуларног дела Бафало документа:

„1. Стварање као дар Божји: богомдана стварност људске личности. Ослањајући се на Писмо и заједничко хришћанско предање, православни и англиканци као темељну одређујућу стварност људске личности узимају наш однос са триједним Богом. Творевина, укључујући човечанство, јесте дар Божји који изражава његову љубав и открива дожанску намеру. Чином стварања Бог у постојање уводи људска бића са слободом да воле како Бога тако сабратска створења. Бити човек значи познати, волети и одушевљавати се у Богу, као и учествовати у животу Бога колико је створеним бићима могућно. Отуда управо кроз хвалу и богослужење Богу откривамо ко смо као људска бића. Кроз Пад људи бирају да живе изван богочовечанског заједничарења, доносећи у свет дисхармонију, патњу и смрт. Упркос томе, творевина наставља да пројављује дожанску намеру, и кроз Христа Бог нуди опроштај и обновљење свеколике творевине (Рим 1, 20; 8, 18–21). 2. Аутентични однос са Богом кроз Христа. Пун потенцијал људске личности откривен је у Христу, Духом Светим. У Христу ми смо лицем ка лицу суочени са Оцем (Јн 14, 9). У Христу ми смо такође оспособљени да суочимо себе са ње и једни друге онаквима какви истински јесмо. Бог је постао човек не само стога да би смо учествовали у дожанском животу, већ и зато да бисмо могли у потпуности да постанемо људи. Свети Атанасије је казао: 'Јер, он се очовечио да бисмо се ми обожили'³⁸. Такође бисмо могли да устврдимо да је Он постао човек како бисмо могли да заиста постанемо људи. Кроз оваплоћење, распеће, васкрсење и вазнесење — и кроз продужење тих догађаја у светотајинском животу — свеколико човечанство, заједно са свеукупном творевином, призвано је да учествује у спасоносном Божјем деловању. И англиканци и православни описују дело Христово тако што на њега указују као на последњег Адама (1Кор 15, 45). Христос зацељује ране што их је људској природи и свеукупној творевини нанео преступ првог Адама. Христос у себи сумира и сабира свеколику творевину (Еф 1, 10). Речима Светог Иринеја Лионског: 'Као вечни Цар Он све ствари возглављује у себи'³⁹. Христос је пострадао у име човечанства како би нас привео учествовању у заједници триједног Бога, тријумфујући над грехом и злом, учинивши 'мир својом крвљу на крсту' (Кол 1, 20). Тако, ми смо нова твар (2Кор 5, 17), 'народ задобијен' (1Пт 2, 9), опроштен, исцељен и обновљен"⁴⁰.

У другом делу, који је управо у фази нацрта кроз пленарне радне скупове Комисије као и њеног Руководног одбора (Арма: Ирска 2016, Слиема: Малта 2017, Халки: Турска 2017, Ларнака: Кипар 2018), и који треба да буде усвојен у скорој будућности, намеравамо да назначимо *ипрактичке* консеквенце што следују из теолошких принципа утемељених у првом делу, тојест у

³⁸ Атанасије Александријски, *О очовечењу Бога Логоса*, 54. (Упоредити: Свети Атанасије Велики, 2003, стр. 213).

³⁹ Иринеј Лионски, *Против јереси*, III, 21, 9.

⁴⁰ Видети: BAS, 3–6.

Бафало договореној изјави. Теме које се разматрају у текућој апликативној фази укључују: (1) одговорност човечанства према природној околини (екологија), (2) људске интервенције у различитим етапама живота: (а) пре рођења (контрола рађања, абортус, експериментисање на фетусу, итд.); (б) током живота (трансплантација органа, хормонске терапије, естетска хирургија и промена полног идентитета итд.); и (в) у смрти (еутаназија: од помогнутог умирања до помогнутог самоубијања), (3) питања полности и сексуалности (полни идентитет, утицај политике и културе на разумевање улога и права полова), (4) смисао брака (а специјално статус такозваних истополних заједница); а све наведене теме и питања укључују (5) наше схватање људских права. У Арма у Ирској 2016. Комисија је потврдила ранију одлуку да потенцијално изразито раздорна питања (нарочито проблем рукополагања жена у свештеничке [од недавно епископске] чинове и проблем истополних заједница) тематизује на крају, након најозбиљније могуће припреме свих чланова. Зато су одабрани чланови Комисије у сарадњи са Руководним одбором (синтетишући на основу низа извршних студијских прилога које су приредили одабрани чланови) привели крају прве нацрте (drafts) договорених изјава о природној околини (екологија) и људским интервенцијама у различитим етапама живота (почевши од питања смрти: еутаназија)⁴¹.

Тамо где је било одговарајуће и потребно, Комисија је затражила помоћ експерата поводом тих сложених проблема⁴². Резултати теолошких дискусија на наведене теме биће објављивани у виду кратких извештаја, а потом сабрани у виду поглавља одговарајуће публикације. Поновимо, та публикација ће чинити други део поменутог теолошког документа: односно, репрезентоваће апликативну (теолошка биоетика) фазу у односу на претходно утврђене начелне антрополошке рефлексије (теолошки антрополошки принципи), документоване управо Бафало договореном изјавом. Додајмо да су принципи англиканске и православне антропологије из Бафало декларације тако конципирани да захвате како старије теолошке проблеме (нпр. однос људске природе и учинака греха) тако и новија горућа етичка питања (нпр. однос људске природе, биологије и технологије) што погађају нашу заједничку људску природу у Христу: да захвате и наша

⁴¹ Нацрт Мајкла Луиса, „Чувари творевине: надом испуњена екологија“ (Michael Lewis, „Stewards of Creation: A Hope-filled Ecology“) размотрен је у пленарним сесијама, унутар којих су на конструктиван начин приложене критичке рефлексије. Комисија је утврдила дубоко слагање у гледиштима англиканских и православних чланова, респективно, у вези са старањем о творевини, као и у вези са отварањем прилика за заједничко деловање. Прелиминарно је разматран и нацрт изјаве о питањима у вези са крајем и окончањем људског живота: Богдан Лубардић, „Еутаназија: хришћански приступ животу и смрти“ (Bogdan Lubardić, „Euthanasia: the Christian approach to Life and Death“).

⁴² Примера ради, током скупа ИСАОТД = МКАПТД у Арма 2016. у ту сврху је Комисији са англиканске стране придружен теолог Питер Сеџвик (Peter Sedgwick) у својству биоетичара саветника.

огреховљена (пала) и наша облагодаћена (искупљујућа) дејства на политичко-економско, друштвено-културално, научно-институционално и космичко окружење.

4.1. Инаугурација Бафало договорене изјаве: Ламбет и Вестминстер. Убрзо након изласка из штампе Бафало договорена изјава је инаугурисана и свечано примљена на највишем званичном међуцрквеном нивоу. Наиме, Његова Милост Архиепископ кентерберијски Јустин Велби примио је Његову Свесветост Васељенског патријарха Вартоломеја I у Ламбетској палати 02. 11. 2015. Како је пренела енглеска црквена штампа: „Током посете двојица вођа дискутоваће о питањима која суочавају Англиканску и Православну Цркву и шири свет, и присуствоваће службама у англиканским и православним храмовима. [...]. Хорална вечерња служба одржана је (сутрадан БЛ) у Вестминстерској опатији, где су двојица првојерараха посетили светилиште Светог Едварда Исповедника, благосиљајући сабрање. Током службе сапредседавајући Међународне Комисије за англиканско-православни теолошки дијалог Архиепископу и Васељенском патријарху презентирали⁴³ су најновију Договорену изјаву, насловљену: *Према образу и њодобију Божијем: нагом испуњена антирочологија*⁴⁴“.

Приликом пријема у Ламбетској палати током првог дана посете Васељенског патријарха, 02. 11. 2015, Архиепископ кентерберијски Јустин Велби (Justin Welby) посебно се осврнуо на Бафало договорену изјаву. Њену актуелност, домете и значај оценио је са највишим похвалама. Поред осталог, Архиепископ Јустин казао је следеће унутар званичног поздравног обраћања Васељенском патријарху Вартоломеју I:

„Ви сте благонаклоно прихватили мој позив да узвратите моју посету извршену током почетних дана моје службе као Архиепископа кентерберијског, када ме је Ваша Свесветост примила на Фанару у Константинопољу у јануару 2014. године. Присуство истакнуте хришћанске браће и сестара овде данас подвлачи значај Ваше посете овим острвима. Током те прве посете Ваша Свесветост и ја били смо у прилици да заједно рефлектујемо и разматрамо начине којима можемо да ојачамо добро осведочене везе узајамне љубави које су израсле између наших двеју Цркава, током веома дугог периода. Тај период сеже уназад у 17. век. То је резултовало у Заједничкој изјави (BAS БЛ) која подржава и омогућује наш континуиран ангажман поводом низа критичних питања. [...] Ми ћемо надаље градити на основу наше Заједничке изјаве, која успоставља области у којима ћемо још присније сарађивати, разрастајући хришћанску увереност у нашем узнемиренем свету. У септембру 2015, под сапредседавањем архиепископа Роџера Херфта пертског

⁴³ Поменути Договорену изјаву 03. 11. 2015. свечано и званично као књигу Архиепископу кентерберијском Јустину Велбију уручио је православно сапредседавајући Комисије, митрополит диоклијски Калистос Вер, током вечерње службе у Вестминстерској опатији. Исто је учинио англикански сапредседавајући Комисије, архиепископ пертски Роџер Херфт, који је књигу уручио Васељенском патријарху Вартоломеју I.

⁴⁴ Herft и Ware, 2015, стр. 89.

и митрополита Калистоса диоклијског, Међународна Комисија за англиканско-православни теолошки дијалог завршила је своју прву договорену изјаву: ‘In the Image and Likeness of God: A Hope-Filled Anthropology’. Први од два дѣла. Данас прослављамо то постигнуће. [...] Ми изражавамо захвалност Међународној Комисији за њену истрајност и посвећеност том задатку током шест година студија које су уложене у ову Договорену изјаву. Поврх тога, добро је приметити да садашњи текст представља теолошки темељ за надолazeћи рад посвећен моралном расуђивању — рад који ће од 2016. бити усредсређен на питања зачетка и окончања живота. Волео бих да додам да, прочитавши ту изјаву током преподнева, стојим лично уверен да је то документ од највишег значаја, такав да утврђује снажне оквире за хришћанско сведочење у Европи. Чланови Комисије који су радили на овој Изјави истински су нас задужили. Стога, хвала онима који су овде и који су довршили то дело. Будући да наш Дијалог одражава нашу заједничку веру у Христа — теолошку конвергенцију која је овим задобијена, и будуће корак — наша Заједничка изјава омогућује да фокус држимо на уједињеном сведочењу Јеванђеља у дубоко унеспокојеном и помраченом свету“.⁴⁵

5. Сумирање: еклисиолошки аспекти и екуменске перспективе. Све у свему, као и током претходних фаза и периода, најновија серија разговора открила је да хришћанске традиције Истока и Запада (како духовно тако теолошки, како еклисијално тако академски) улазе у сусрет кроз братску и колегијалну узајамност и узвратност ради унапређења обе стране једне вере у Господа Исуса Христа. На пример, православни су захвални за прилику да упознају феномен плуралности англиканских школа теолошке и црквене посвећености и политичког заузимања. С друге стране (уз сво уважавање англиканске теологије), свеукључивост (comprehensiveness) англиканизма, двосмисленост (ambiguity) његових доктриналних формулара, као и разноврсне интерпретације што им се прикључују, остају поприличан проблем за православне (а у неким приликама православни исказују резерву према оном што неки од њих називају штетним англиканским теолошким либерализмом)⁴⁶.

Са своје стране, англиканци су показали захвалност за увид у равнотежу између дубоке духовности и теолошке суптилности православне традиције, и за увид у њен саборни еклисијални изражај. Међутим, у неким приликама, осим што православне виде као привезане за апологетски и унеколико ригидан „конзерватизам“, и као „ексклузивисте“, они су своје примедбе изнели у вези са оним што неки од њих држе за дефицит православног ангажмана, рецимо, у светописамској теологији и херменеутици, или у преиспитивању и афирмисању улоге рационалности у богословљу,

⁴⁵ Видети: „Archbishop welcomes Patriarch Bartholomew to Lambeth Palace“: www.archbishopofcanterbury.org/speaking-and-writing/latest-news/news-archive-2015/archbishop-welcomes-patriarch-bartholomew (приступљено: 09. 11. 2018)

⁴⁶ И даље упутном у пропедевтичком смислу можемо сматрати следећу компаративистичку студију (која, наравно, потребује осавремене допуне): Fouyas, 1972.

као и у политичким и друштвеним питањима, укључујући права и слободе појединаца⁴⁷.

Отуда дубок значај има то да представник Московске патријаршије, отац Кирил Ховорун (Кирил Говорун), заступа гледиште симпатетички аналогно духу раније наведених речи Џона Ричеса. Како Ховорун каже:

„У прелиминарној фази Дијалога, између 1966. и 1972, када су се православни и англиканци сусретали одвојено обликујући агенду за њихове дискусије, из протокола тих састанака могу се опазити стереотипи које су први имали о другима, и обрнуто. А онда, након што је одржан први заједнички састанак, у Оксфорду 1973. године, и потом, било је интересантно видети како су обе стране почеле да напуштају те стереотипе. Обе стране су увиделе како имају много тога да науче једни о другима. Тако се Дијалог претворио у процес учења. Тај процес траје и даље. Још увек откривамо блага у предањима обе стране. То значи да су наша предања неисцрпива. Када се то схвати, долази до тога да још више поштујемо једни друге. Учење и узајамни респект су вероватно најважнија достигнућа Дијалога“^{48, 49}

Ипак, у контрасту према реченом, остаје тврда чињеница да ватрено дебатована питања, рецимо рукополагање жена или такозване истополне („брачне“) заједнице, и друга још, у последњем рачуну теже да изгледе у односу на једно најсуштинскије размимоилажење између Англиканске цркве и Православне цркве. Наиме, изгледа да се већина, ако не сви православни што учествују у Дијалогу, држи становишта да је Православна црква та која јесте *права* Црква. Више колегијалан тон, ново разумевање Дијалога, до којих се дошло у недавној прошлости, нису били довољно средство (нити би то требало да буду) за превазилажење те фундаменталне тачке разликовања (division). Обе стране су то признале. Тако, Вајбру је искрен и верно преноси ствар када каже да су „та слагања, међутим, била нужно повезана са признањем да — док англиканци и православни могу бити у ширем слагању око природе Цркве, они се разликују по питању

⁴⁷ Такође врло корисном у компаративистичком смислу можемо сматрати следећу студију: Miller, 1984.

⁴⁸ Е-писмо Кирила Ховоруна Богдану Лубардићу, датовано: 09. 07. 2012.

⁴⁹ У међувремену јеромонах др Кирил Ховорун је 2012. повучен са тог положаја (члан ИСАОТД: 2009–2012), и то услед спора Московске патријаршије са неканонским црквеним групацијама у Украјини, и њиховим поборницима. Њега су заменили Епископ сурошки Јелисеј (члан ИСАОТД: 2013), потом протојереј професор др Валентин Васечко са катедре за систематско богословље и патрологију Православног Свето-Тихоновског хуманистичког универзитета у Москви (члан ИСАОТД: 2013–2017), који је 2018. такође повучен са тог положаја, након унилатералне одлуке Васељенске патријаршије 11. 10. 2018. да призна такозвану Украјинску Православну Цркву, упркос изричитом противљењу Московске патријаршије, још од 1686. (указом васељенског патријарха Дионисија) канонски надлежне за Кијевску митрополију односно канонску Православну Цркву у Украјини. Из тих разлога Московска патријаршија је још 14. 09. 2018. донела одлуку да своје представнике повуче из свих црквених тела и организација у којима председава или сапредседава Цариградска патријаршија. Следи да Московска патријаршија до даљњег неће имати представника у МКАПТД = ИСАОТД.

*idge** се налази Црква. Англиканци не верују да су само они једна истинита Црква, али они верују да јој припадају⁵⁰.⁵¹ Православни, међутим, верују да Православна Црква јесте једна истинита Црква Христова, која, будући његово Тело, није и не може бити подељена⁵².

Не уклањајући се од тврдог говора и јасних речи, без обзира на све, ми несумњиво изражавамо заједнички став када (избегавајући конфесионалистичке екстреме зилотског порицања других) закључујемо да остајемо заједно у дијалогу: у узајамном поштовању и молитвеној хришћанској љубави. У том смислу једни другима пружамо до костију огољену солидарност као знак вере да јесте воља Божја да постајемо једно имајући све ствари заједничким (Дап 2, 44). Противно свим сенкама малодушности, ако се такве појаве, англиканско-православни Дијалог наставља рад, пажљиво и расудљиво: руковођен вером и истрајном надом да ће Бог издејствовати чудо јединства у једном Исусу Христу Духом Светим.

⁵⁰ Овде проширујемо навод Вајбруа указивањем на Даблинску договорену изјаву: „...налазимо се у ненормалној ситуацији. Ми смо поремећен (disrupted) хришћански народ који трага за обновом јединства. Наше поделе не уништавају али оштећују основно јединство које имамо у Христу, а наше нејединство обогаљује нашу мисију у свету, као и наше узајамне односе. Англиканци су навикнути да на наше подле гледају као да су унутар Цркве: они не верују да су само они једна истинита Црква, али они верују да јој припадају. Православни, међутим, верују да Православна Црква јесте једна истинита Црква Христова, која, будући његово Тело, није и не може бити подељена. Али, они уједно виде англиканце као браћу и сестре у Христу који са њима трагају за сједињењем свих хришћана у једној Цркви“ Видети: DAS, Одељак 9: 11.

⁵¹ Или, осавремењујући исказ Вајбруа, цитираћемо најрецентнију формулацију: Сазива Англиканске заједнице (Anglican Communion Covenant), тренутно у процесу рецепције кроз Заједницу (Члан 1.1.1) — свака аутономна Провинција Заједнице свечано „потврђује своје зеједничарење у (its communion in) једној, светој, саборној и апостолској Цркви, богопоштујући једнога истинитог Бога, Оца, Сина и Светог Духа“.

⁵² Wybrew, AOARC; Green, AODF, 392–393.

Скраћенице

- AOARC** = Wybrew, H. (2008). *Anglican-Orthodox and Anglican-Roman Catholic Theological Dialogue*.
- AOD** = Henry Hill, Methodios of Thyateira, (yp.) (1985). *Anglican-Orthodox Dialogue: The Dublin Agreed Statement*. Crestwood, NY: SVSP.
- AODF** = Green, W. B. (2006). *The Anglican-Orthodox Dialogue and its Future*.
- AOJDD** = Anglican-Orthodox Joint Doctrinal Discussions.
- BAS** = The Buffalo Agreed Statement.
- CAS** = The Cyprus Agreed Statement.
- DAS** = The Dublin Agreed Statement.
- ICAOTD** = International Commission for Anglican-Orthodox Theological Dialogue.
- МКАПТД** = Међународна Комисија за англиканско-православни теолошки дијалог.
- MAS** = The Moscow Agreed Statement.

Литература

- Bolotov, V. (1898). Thesen über das 'Filioque' von einem russischen Theologen. *Internationale theologische Zeitschrift*, 6:24, 681–712.
- Davey, C. (1977). Anglican-Orthodox Dialogue 1920–1976. У Ware, K., Davey, C. (yp.), *Anglican Orthodox Dialogue: The Moscow Agreed Statement 1976* (стр. 4–36). London: SPCK.
- Doll, P. M. (yp.) (2006). *Anglicanism and Orthodoxy: 300 years after the 'Greek College' in Oxford*. Oxford: Peter Lang.
- Dyer, M., John of Pergamon (yp.) (2006). *The Cyprus Agreed Statement*. London: The Anglican Communion Office.
- Florovsky, G. (1974). The Orthodox Churches and the Ecumenical Movement Prior to 1910. У *Christianity and Culture*. Belmont, MA: Nordland Publishing.
- Florovsky, G. (1986³). The Orthodox Churches and the Ecumenical Movement Prior to 1910. У R. Rouse, S. C. Neill (yp.), *A History of the Ecumenical Movement* (vol. 1: 1517–1948) (стр. 208–209). London.
- Fouyas, M. (1972). *Orthodoxy, Roman Catholicism and Anglicanism*. London: Oxford University Press.

- Green, W. B. (2006). *The Anglican-Orthodox Dialogue and its Future*. У Р. М. Долл (yp.), *Anglicanism and Orthodoxy: 300 years after the 'Greek College' in Oxford*. Oxford: Peter Lang.
- Herft, R., Ware, K. (yp.) (2015). *In the Image and Likeness of God: A Hope-Filled Anthropology*. The Buffalo Statement Agreed by the International Commission for Anglican-Orthodox Theological Dialogue (ICAOTD). London: Anglican Consultative Council.
- Hill, H., Methodios of Thyateira (yp.) (1985). *Anglican-Orthodox Dialogue: The Dublin Agreed Statement*. Crestwood: NY SVSP.
- Lubardić, B. (2011a). Orthodox Theology of Personhood: a Critical Overview. Part One. *The Expository Times (International Theological Journal)*, 122:11, 521–530.
- Lubardić, B. (2011δ). Orthodox Theology of Personhood: a Critical Overview. Part Two. *The Expository Times (International Theological Journal)*, 122:12, 573–581.
- Miller, E. C. (1984). *Toward a Fuller Vision: Orthodoxy and the Anglican Experience*. Wilton CT: Morehouse-Barlow Co.
- Patelos, C. G. (yp.) (1978). *The Orthodox Church in the Ecumenical Movement*. Geneva: WCC.
- Reid, D. (2011). Discussion of Theological Anthropology by The International Commission for Anglican-Orthodox Theological Dialogue. *International Journal of Orthodox Theology*, 2:4, 21–29.
- Свети Атанасије Велики (2003). *О очовечењу Боїа Лоїуса* (превод: С. Јакшић). Нови Сад: Беседа.
- Ware, K., Davey, C. (yp.) (1977). *Anglican Orthodox Dialogue: The Moscow Agreed Statement 1976*. London: SPCK = *The Moscow Agreed Statement 1976* (y: AOD, cc. 50–57).
- Wybrew, H. (2008). Anglican-Orthodox and Anglican-Roman Catholic Theological Dialogue. *Theoforum*, 39.2, 217–233.

Bogdan Lubardić

University of Belgrade, Faculty of Orthodox Theology, Belgrade

International Commission for Anglican-Orthodox Theological Dialogue (ICAOTD) 1973–2018: history, structure, goals

In this study essay the author presents the theological, historical and ecclesial presuppositions for the establishment of the important official structure for ecumenically oriented dialogue of the Anglican Church and the Orthodox Church: namely, the International Commission for Anglican-Orthodox Theological Dialogue (ICAOTD 1973–2018). Therefore, in this essay the main historical phases of the Commission's work are laid out and considered. Alongside, special critical attention is given to the examination of the main theological goals, burning issues, notwithstanding problems and crises which the Commission, thus far, faced in its systematically posited and consistently realized work. The theological and ecumenical path of the Commission is contextualized both with regard to the preceding history of Anglican–Orthodox relations and with regard to contemporary historical events within both Churches, respectively. The main theological basis for the author's reflections about the results of the Commission's work is offered by the main ICAOTD agreed statements. These documents are the fruit of a series of significant plenary gatherings during which the main questions and problems were carefully and methodically considered through ensuing discussions.

Key words: International Commission for Anglican-Orthodox Theological Dialogue, ecumenical dimensions of theology, unity and disunity of Christians, Anglican Church, Orthodox Church.

Датум пријема чланка: 10. 11. 2018.

Датум прихватања чланка за објављивање: 15. 11. 2018.